

JEOPOLİTİK RİSKİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDEN AMPİRİK KANITLAR

Emrah DOĞAN¹
Başak ÖZARSLAN DOĞAN²

Öz

Ülkeler arasında meydana gelen büyüme farklılıklarının sahip olunan nitelikli işgücü, teknoloji düzeyi, doğal kaynaklar, siyasi ve coğrafi etkenlerin yanı sıra risk düzeyi gibi birçok sebebi vardır. Bu kapsamda çalışmada Kırılğan Beşli Ülkeler için jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ampirik olarak incelenmiştir. Çalışma, 1985-2017 dönemi kırılğan beşli ülkeleri içeren panel veri seti yardımıyla ve Genişletilmiş Ortalama Grup (Augmented Mean Group) Tahmincisi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini belirleyebilmek için, kişi başına Reel GSYİH ile jeopolitik risk endeksi, sabit sermaye yatırımları ve işgücü arasındaki ilişki tahmin edilmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, kırılğan beşli ülkelerinde jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlı olarak bulunmuştur. Öte yandan işgücü ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise pozitif ve istatistiki anlamlı olarak gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Jeopolitik risk, Ekonomik büyüme, Panel veri, Kırılğan Beşli.

Jel Sınıflandırması : E44, C23, F43, O47.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi İdari ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Finansman (İngilizce) Bölümü, emdogan@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9870-5719.

² Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, bozarslan@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5126-7077.

Atıf / Citation (APA 6):

Doğan, E., & Özarslan-Doğan, B. (2021). Jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Kırılğan Beşli ülkelerinden ampirik kanıtlar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 978–990. <http://doi.org/10.25287/ohuibf.804425>.

THE EFFECT OF GEOPOLITICAL RISK ON ECONOMIC GROWTH: EMPIRICAL EVIDENCE FROM THE FRAGILE FIVE COUNTRIES

Abstract

Growth differences between countries have many reasons such as qualified workforce, technology level, natural resources, political and geographical factors as well as risk level. In this context, the effect of geopolitical risk on economic growth for fragile five countries empirically tested. The study was analyzed with the help of panel dataset containing fragile fives of 1985-2017 period and using the Augmented Mean Group Estimator method. In order to determine the effects of geopolitical risk on economic growth, the relationship between real GDP per capita and geopolitical risk index, fixed capital investments and labor force was estimated. According to the empirical results obtained, the effect of geopolitical risk on economic growth was found to be negative and statistically significant in fragile fives countries. On the other hand, the effect of labor and fixed capital investments on economic growth was observed as positive and statistically significant.

Keywords : Jeopolitik risk, Economic growth, Panel data, Fragile fives.

Jel Classification : E44, C23, F43, O47.

GİRİŞ

Ekonomik büyüme bir ülkenin en temel makroekonomik amaçlarının başında gelmektedir. Bu sebepten dolayı ülkeler için ekonomik büyümenin itici güçlerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Ekonominin temellerinin atıldığı dönemlerde ülkeler arasındaki küçük farklılıklar zaman içerisinde büyük oranlarda artmıştır. Bu artışın nedeni ise ülkeler arasındaki farklı büyüme deneyimleridir. Öyle ki bazı ülkeler hızla büyürken bazıları ise durgunlaşmıştır (Acemoğlu, 2012: 545).

Ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin verimliliğinde artış veya söz konusu üretim faktörlerin miktarında bir artış olarak tanımlanabilmektedir. Bunun yanı sıra ekonomide var olan atıl kaynakların üretim sürecine dahil edilmesi ile de ekonomik büyüme sağlanabilmektedir (Üzar & Akyazı, 2018: 465).

Ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri de ülkenin sahip olduğu jeopolitik risk düzeyidir. Jeopolitik risk düzeyinin yüksekliği yatırım ortamında birtakım belirsizlikler yaratmaktadır. Bu da ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer bir ifade ile jeopolitik risk değişikliklerinin yaratmakta olduğu belirsizlikler, finansal ve mali piyasalarda yarattığı oynaklıklarla ülkeden sermaye çıkışına sebep olabilmektedir. Bununla birlikte piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, iç ve dış finansmana erişimi de zorlaştırmaktadır. Bu ise ekonomik büyüme için gerekli yatırım kaynaklarına erişiminin kısıtlanmasına neden olmaktadır. Özetle böylesi jeopolitik risk düzeyinin değişimin yarattığı belirsizlik unsurlarının ekonomik büyüme performansı üzerinde hissedilir derecede ve olumsuz yönde etkiler yaratabileceği söylenebilir (Rice ve ark., 2018).

Bu bağlamda çalışmada Kırılgan beşli ülkelerde jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ampirik olarak analiz edilecektir. Bu amaçla çalışmada, jeopolitik risk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmasında 1985-2017 yılları arasındaki verileri içeren panel veri seti ile Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) Tahmincisi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada jeopolitik riski temsil etmesi bakımından Caldaro ve Lacoviello'nun 2018 yılında geliştirdikleri jeopolitik risk indeksi kullanılmıştır. Çalışmada jeopolitik risk indeksinin yanı sıra literatürde ekonomik büyümeyi etkilediği düşünülen sabit sermaye yatırımları ve işgücü değişkenleri analize dahil edilen diğer değişkenler olmuştur. Bununla birlikte, yapılan literatür taramasında jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele alan az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, çalışmanın literatüre önemli yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle jeopolitik risk kavramı tanımlanmış, ardından ise çalışmanın konusu ile ilgili yapılmış geçmiş çalışmaların bulgularının ortaya konulduğu literatüre yer verilmiştir. Daha sonra ise, çalışmada kullanılan veri seti ve yöntemi tanımlandıktan sonra çalışma da elde edilen ampirik bulgular ortaya konmaktadır. Nihai olarak ise, çalışma sonucunda ortaya çıkan bulgular değerlendirilmekte ve öneriler sunulmaktadır.

II. JEOPOLİTİK RİSK KAVRAMI VE KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE JEOPOLİTİK RİSK

Bir ekonominin istikrarlı bir büyüme süreci yaşaması için ilk koşul olarak ülke içerisindeki tasarrufların yatırımlara doğru bir şekilde aktarılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra ikinci koşul olarak ise karlı bulunan dış yatırımların ülkeye gelmesi için gerekli koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu sayede artan yatırım miktarı ekonomik büyüme rakamları üzerinde etkili olabilmektedir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde ülkenin ekonomik istikrarı, döviz kuru riski, işgücü maliyetleri gibi birçok ekonomik faktörün yanı sıra ülkenin sahip olduğu politik ve jeopolitik risklerde önemli birer etkidir.

Politik risk kavramı, hükümet eylemleri sonucunda uluslararası yatırım yapan şirketlerin yatırım kararlarının altında yatan en önemli zorluklardan birini ifade etmektedir (Bekaert ve ark. 2014: 471). Diğer taraftan ekonomik büyüme üzerinde etkili olan diğer risk kavramı ise jeopolitik risktir. Jeopolitik risk kavramının tanımlanmasından önce jeopolitik kelimesinin tanımlanmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Buna göre jeopolitik kelimesi TDK'ya göre coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Yani jeopolitik kelimesi, dış politikanın belirlenmesinde coğrafya faktörünün temel alınmasını ifade etmektedir (Çetin, 2019:109). Buradan hareketle jeopolitik risk (GPR) kavramı; bir ülkede yaşanan siyasi faaliyetler sonucunda ortaya çıkan siyasi gerilimlerin, kurumsal mücadele ve davranışların demokratik olmayan yollarla çözüldüğü durumda ortaya çıkan riski ifade etmektedir (Caldara & Lacoviello, 2018: 8).

Öyle ki jeopolitik risk ulusal sınırlarda meydana gelen bir sorunun zamanla ulusal sınırları aşarak komşu ulusları da etkilemesi olarak da ifade edilebilmektedir. Yani esasen jeopolitik risk; bir ülkenin coğrafi riskini tanımlamaktadır. Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılabilirce üzere, politik risk ülke içerisindeki problemlerden kaynaklanırken jeopolitik risk, dış faktörler neticesinde yükselen riski ifade etmektedir.

Jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ampirik olarak analiz edildiği çalışmada, jeopolitik riski temsil etmesi açısından Caldara ve Lacoviello'nun 2018 yılında geliştirdikleri jeopolitik risk indeksi kullanılmıştır. Geliştirilen indeks, jeopolitik olaylara ait riskleri içeren makalelerin sıklıkla yayınlandığı İngilizce yayın yapan gazetelerde meydana gelen olay sayılarına göre oluşturulmuştur. Bu kapsamda jeopolitik risk indeksi, The Boston Globe, Chicago Tribune, The Daily Telegraph, Financial Times, The Globe and Mail, The Guardian, Los Angeles Times, The New York Times, The Times, The Wall Street Journal ve Washington Post gazetelerine göre elde edilmiş olup Türkiye'nin de içerisinde olduğu 18 Gelişmekte olan ülke için 1985 yılından itibaren aylık periyotta veriler mevcuttur (Caldara & Lacoviello, 2018).

Tablo 1. Jeopolitik Riskin Ölçümü

Arama Kategorisi	Kelimeler
Jeopolitik Tehditler	Risk, gerginlik, belirsizlik
Nükleer Tehditler	Nükleer savaş veya atomik savaş veya nükleer fikir ayrılığı veya nükleer füze/ korku, tehdit, risk, tehlike
Savaş Tehditleri	Savaş riski veya risk veya savaş veya savaş korkusu veya askeri tehdit veya savaş tehdidi
Terörist Tehditler	Terörist tehdit veya terörist tehditler veya terörizm tehdidi, terörizm çelengi veya terörist risk veya terör riski veya terör tehdidi veya terör tehditleri
Savaş Eylemleri	Başlangıç veya salgın veya kıvılcım Hava saldırısı veya ağır kayıplar
Terörist Eylemler	Terörist eylem ve terörist eylemler

Kaynak: (Kerim, 2020: 40; Caldara & Iacoviello, 2018: 2).

Tablo 1’de jeopolitik risk indeksi oluşturulurken kullanılan kategoriler ve anahtar kelimeler verilmektedir. Buna göre Jeopolitik risk indeksi, Tablo 1’de ifade edilen altı kategorideki anahtar kelimelerle, makale içerisinde arama yapılarak elde edilmektedir.

Jeopolitik risk endeksinde gözlenecek olası değişimler dış finansmana önemli ölçüde ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler içinde yer almakta olan kırılgan beşli ülkeleri için ise ayrı bir öneme sahiptir. Bilindiği üzere 2013 yılının Mayıs ayında Amerikan Merkez Bankası’nın (FED), tahvil alım tutarlarında azalışa gideceğini açıklamasının ardından, bazı gelişmekte olan ülke sermaye piyasalarından fon çıkışları yaşanmaya başlanmıştır. Morgan Stanley tarafından Ağustos 2013 yılında yayınlanan raporda, FED’in yaptığı açıklamaya ilişkin olarak 2013 Mayıs ve Ağustos ayları arasında ülke para biriminin en fazla değer düşüklüğünün yaşandığı Türkiye, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Endonezya kırılgan beşli ülkeler olarak ifade edilmiştir (Öner, 2018: 153). Söz konusu ülkelerin kırılgan beşli olarak ifade edilmelerinin nedenleri arasında, yüksek cari açık miktarları, yüksek enflasyon oranları ve azalan büyüme performansları sayılmaktadır (Akbaş, 2020). Morgan Stanley 2016 yılında yayınladığı raporda ise, 2013 yılında kırılgan beşli olarak belirtilen ülkelere Brezilya ve Hindistan’ı bu ülkelerin kırılganlık göstergelerinde gözlenen iyileşme nedeniyle çıkartmış, yerlerine ise Meksika ve Kolombiya’yı dahil etmiştir. Bu çerçevede 2016 yılında yapılan revizyon sonrası yeni kırılgan beşli olarak anılan ülkeler; Türkiye, Güney Afrika, Endonezya, Meksika ve Kolombiya olarak ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan tabloda bu beş ülkenin belirtilen göstergeler açısından karşılaştırılması yer almaktadır. Tablo 2’deki değerler 2019 yılı itibari ile kırılgan beşli ülkelere ilişkin son durumu ifade etmektedir.

Tablo 2. Kırılgan Beşli Ülkelerin Makroekonomik Göstergeleri

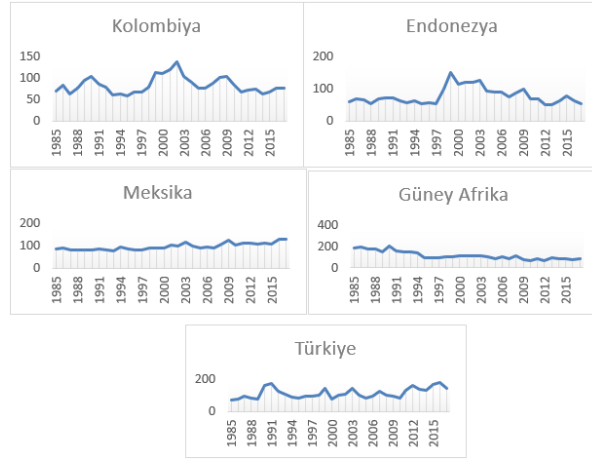
Ülkeler	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	Bütçe Açığı (%)	Cari Açık (%)
Endonezya	5.0	3.0	-2.1	-2.7
Güney Afrika	0.2	4.1	-4.7	-3.0
Kolombiya	3.3	3.5	-1.9	-4.2
Meksika	-0.1	3.6	-2.6	-0.3
Türkiye	0.9	15.2	-5.7	1.2

Kaynak: (IMF, 2019; World Bank, 2019)

Tablo 2’de yer alan ülkelerin büyüme rakamlarına bakıldığında Endonezya en yüksek büyüme oranına sahip olurken, Meksika son sırada yer almaktadır. Türkiye ise 0.9’luk büyüme rakamı ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra enflasyon oranlarına bakıldığında ise en düşük enflasyon oranı Endonezya olurken, Türkiye ise söz konusu ülkeler içerisinde en yüksek enflasyon oranına sahip olan ülkedir.

Bu çalışma kapsamında da Morgan Stanley’in 2016 yılında yayınlanan raporu doğrultusunda ifade edilen kırılgan beşli ülkeler için jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Şekil 1’de Kırılgan beşli ülkelere jeopolitik riskin yıllar itibariyle değişimi ifade edilmektedir. Belirtilen ülkelere Meksika ve Güney Afrika hariç diğer ülkelerin, verilen dönem aralığında jeopolitik risk düzeyi değişkenlik gösteren bir yapı sergilemektedir. Dolayısıyla jeopolitik risk değişimleri, söz konusu bu ülkelere dalgalı bir seyir izlemiştir. Şekil 1, her ülkenin kendine has jeopolitik olaylarından kaynaklanan risk yapısını ifade etmekle beraber Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, Türkiye’nin sürekli çalkantılı bir yapı seyreden Ortadoğu ülkelerine komşu olması onu jeopolitik açıdan dezavantajlı hale getirmektedir. Öte yandan Endonezya’nın, Asya ve Pasifik arasındaki stratejik konumundan hareketle sınır anlaşmazlıkları, doğal afetler, yasadışı kaçakçılık gibi birçok jeopolitik riski barındırır da Şekil 1’den de izlenebileceği gibi jeopolitik risk düzeyi düşüş eğilimindedir.

Latin Amerika ülkeleri içerisinde yer alan Kolombiya ve Meksika ise buldukları bölgede son yıllarda yaşanan kutuplaşma kaynaklı jeopolitik riski taşımaktadır. Bununla birlikte Meksika’da bu risk daha yüksek seyrederken, Kolombiya’da ise söz konusu risk son yıllarda düşüş göstermektedir. Son olarak ise Güney Afrika, bulunduğu Sahra altı Afrika bölgesinde yaşanan anlaşmazlıkların yanı sıra uzun yıllar yaşadığı çalkantılı süreçlerden kaynaklı yüksek jeopolitik riske sahip bir ülke konumunda olmuştur. Ancak Şekil 1’den de izlenebileceği üzere Güney Afrika’nın sahip olduğu jeopolitik risk son yıllarda düşük seviyelere inme eğilimindedir.

Şekil 1. Yıllar İtibariyle Kırılgan Beşli Ülkelerde Jeopolitik Risk Değişimi

Kaynak: (Matteiocoviello, t.y.)

Kırılgan beşli ülkelerin sahip olduğu özelliklerin yanı sıra dış finansmana duyduğu yüksek ihtiyaçta göz önüne alındığında, jeopolitik risk değişimlerinde gözlenen dalgalı seyrin, söz konusu bu ülkelerin hızlı ekonomik büyüme performansı sergilemeleri önünde önemli bir sorun teşkil etmesi muhtemeldir. Bu nedenle ancak söz konusu ülkelerin sahip olduğu jeopolitik risk unsurları için gerekli politika aksiyonlarının alınması halinde hızlı ekonomik büyüme performansı göstermeleri mümkün olacaktır.

III. LİTERATÜR

Literatürde ekonomik büyüme üzerinde etkili olan faktörlerin araştırıldığı çalışma sayısının oldukça fazla olmasına rağmen, jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışma sayısı ise çok kısıtlıdır. Bu amaçla yapılan çalışmanın, literatürde bu eksikliği tamamlayacağı düşünülmektedir.

Literatürde yapılan çalışmalardan Antonokakis ve ark. (2017), yılında jeopolitik riskin WTI petrol endeksi ve S&P 500 hisse senedi endeksi üzerindeki etkisini 1899-2016 dönemi için VAR-BEKK-GARCH modeli yardımı ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları, jeopolitik riskin, özellikle petrol getirileri ve oynaklığı üzerinde ve iki pazar arasındaki kovaryans üzerinde daha az derecede olumsuz bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.

Cheng ve Chiu (2018), yılında yaptıkları çalışmada, küresel jeopolitik riskin 38 gelişmekte olan ülke için etkilerini analiz etmişlerdir. Çalışmada, 1980-2011 dönemini veri seti ve Yapısal VAR Modeli kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, ele alınan dönemde küresel jeopolitik riskin ekonomik iş çevrimleri üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kaya ve ark. (2019), 1986-2016 dönemi için 18 gelişmekte olan ülke için yıllık veri kullanarak jeopolitik risk ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Yapılan analizde belirtilen ülkeler için jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu bulunmuştur.

Dedeoğlu ve ark. (2019), gelişmekte olan 18 ülke için jeopolitik riskin, yönetim kalitesi ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini 1996- 2016 dönemi veri seti yardımıyla, dinamik panel veri seti ile analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonuçlarına göre yönetim kalitesinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi pozitif bulunurken, jeopolitik riskin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi ise negatif olarak bulunmuştur.

Aysan ve ark. (2019), yaptıkları çalışmada jeopolitik risk endeksinin Bitcoin getirisi ve oynaklığı üzerindeki etkisini 18 Temmuz 2010- 31 Mayıs 2018 dönemi için Bayesian Grafik Yapısal Vektör Otoregresif (BSGVAR) ve En küçük kareler yöntemi yardımı ile analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, jeopolitik risk endeksi ile Bitcoin getirisi arasında pozitif bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Buna göre yapılan çalışmada Bitcoin'in küresel jeopolitik risklere karşı bir riskten korunma aracı olarak kabul edilebileceği ifade edilmektedir.

Bezgin (2019), jeopolitik riskin Borsa İstanbul endeks getirileri üzerine etkisini incelediği çalışmada, 2009-2018 dönemini ele almış olup analizinde ARDL Sınır Testi yaklaşımını kullanmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre; Türkiye'nin Jeopolitik riskinin, Borsa İstanbul 100, Sınai, Mali, Hizmet ve Teknoloji endekslerinin getirileri üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yine çalışmada, Jeopolitik risk endeksindeki %1'lik artışın BİST100 endeksi getirilerini %4 oranında azalttığı sonucunu elde etmiştir.

Arslan (2019), jeopolitik riskin Doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkisini 1994-2017 yılları arası dönemini ele alarak, 17 gelişmekte olan ülke için panel regresyon yöntemi ile analiz etmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre Jeopolitik risk endeksi ile DYY arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur.

Pan (2019), yaptığı çalışmada, Jeopolitik risk ve Kurumsal Ar-Ge yatırımları arasındaki ilişkiyi 1985-2018 dönemi verileri ile 11.164. firma özelinde, dengesiz panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucuna göre, jeopolitik risk ile kurumsal Ar-Ge yatırımı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Ar-Ge yatırımının yüksek jeopolitik riskten birkaç çeyrek sonra hızla düştüğü ve söz konusu riskin yüksek büyüme potansiyeline sahip olan firmalar açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Das ve ark. (2019), 1997- 2018 dönemi için jeopolitik risk, ekonomik belirsizlik ve finansal stresin gelişmekte olan ülkelerin borsaları üzerindeki etkilerini parametrik olmayan nedensellik yaklaşımı ile analiz etmişlerdir. Bu çerçevede ekonomik belirsizliğin etkisi, jeopolitik riskten ve finansal stresten daha büyük olduğu analiz sonucunda bulunmuştur.

Son olarak Akadiri ve ark. (2020), yaptıkları çalışmada Türkiye için jeopolitik riskin ekonomik büyüme ve turizm sektörü üzerindeki etkilerini 1985Q1-2017Q4 dönemi veri seti yardımı ile Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen Granger Nedensellik testi aracılığı ile analiz etmişlerdir. Elde edilen analiz bulgularına göre jeopolitik risk endeksinden ekonomik büyümeye ve turizme doğru tek yönlü bir nedensellik bulmuşlardır. Bunun yanı sıra elde edilen bulgular ayrıca, jeopolitik riske yönelik bir standart sapma şokunun kısa ve uzun dönemde turizm ve ekonomik büyüme üzerine belirgin bir olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

IV. ARAŞTIRMA VERİ SETİ VE YÖNTEMİ

Çalışmada, kırılgan beşli ülkelerinde (Kolombiya, Meksika, Güney Afrika, Türkiye, Endonezya) jeopolitik risk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmektedir. Bu kapsamda çalışmada kullanılan veriler 1985-2017 dönemi için Caldara ve Iacoviello (2019) tarafından

geliştirilen jeopolitik risk endeksi veri tabanı ve Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kırılıgı beşli ülkelerinde jeopolitik risk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken jeopolitik riski temsil etmesi adına jeopolitik risk endeksi kullanılırken, bunun yanı sıra literatürde ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlerden sıklıkla kullanılan sabit sermaye yatırımları (INVEST) ve toplam işgücü (LBR) değişkenleri kullanılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Değişkenlerin Tanımlanması	Elde Edildiği Kaynak	Beklenen İşaret
GDP	Kişi Başına Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2010 sabit fiyatlarla milyon ABD doları cinsinden)	Dünya Bankası- WDI	
GPR	Jeopolitik Risk İndeksi	Caldara ve Lacoviello, 2019	-
LBR	Toplam İş Gücü	Dünya Bankası- WDI	-/+
INVEST	Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH içindeki % payı	Dünya Bankası- WDI	+

Kırılgan beşli ülkelerinde jeopolitik risk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise Eberhard ve Bond (2009) tarafından ortaya koyulan ve ardından Eberhardt ve Teal (2010, 2011) tarafından geliştirilmiş olan AMG Tahmircisi metodu ile araştırılmıştır. Söz konusu yöntem, yapılan analizde tahminci eğim parametrelerinin heterojen olmasını da dikkate alan, yatay kesit bağımlılığı olması durumunda da kullanılabilir. Ayrıca söz konusu bu yöntem, analizde kullanılan kesitlere ilişkin ayrı ayrı katsayıların tahminine imkân vermesi nedeniyle etkin bir tahmin yapılmasına imkan tanımaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde Ortalama Grup Tahmircisi yöntemi aracılığıyla tahmin edilecek modelde katsayılar aşağıda verildiği şekilde elde edilebilir.

$$\begin{aligned}
 y_{it} &= \beta_i' x_{it} + u_{it} & u_{it} &= \alpha_i + \lambda_i' f_t + \varepsilon_t \\
 x_{mit} &= \pi_{mi} + \delta_{mi}' g_{mt} + \rho_{1mi} f_{1mt} + \dots + \rho_{nmi} f_{nmt} + v_{mit} \\
 m &= 1, \dots, k & \text{ve } f_{mt} &\subset f_t \\
 f_t &= \phi' f_{t-1} + \varepsilon_t & \text{ve } g_t &= \kappa' g_{t-1} + \varepsilon_t
 \end{aligned} \tag{1}$$

Yukarıda yer verilen eşitlik 1 de x_{it} tahmin edilen modele ilişkin gözlemlenebilir değişkenler vektörünü ifade ederken, f_t model yer alan grupları etkilemekte olan faktörleri ifade etmektedir. Öte yandan eşitlikte yer alan λ_i ise model yer alan faktörlerin kesitler üzerindeki farklı etkilerinin elde edilmesini ifade etmekte iken eşitlikte yer alan m ise modelde yer alan gözlemlenebilir değişken sayısıdır.

Eberhardt ve Bond (2009), Ortalama Grup Tahmircisi yönteminde model tahminin iki aşamada gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Buna göre ilk olarak, değişkenlerin birinci farkları alınarak model eşitlik 2’de verildiği gibi tahmin edilmektedir. Yapılan bu tahmin sonucunda $\hat{\mu}_t$ olarak ifade edilebilecek zaman kukla katsayıları elde edilmektedir. İkinci olarak ise, 2 nolu eşitlikte elde edilen zaman kukla katsayıları Eşitlik 3’te yer verildiği gibi her bir yatay kesit regresyona eklenerek tahmin yapılmakta ve ardından her bir kesit için elde edilen tahminlerin ortalaması alınarak Ortalama Grup Tahmircisi katsayıları elde edilmektedir.

$$\begin{aligned}
 \Delta y_{it} &= b' \Delta x_{it} + \sum_{t=2}^T ct \Delta D_t + \varepsilon_{it} \\
 \Rightarrow \hat{\mu}_t &= \hat{c}_t
 \end{aligned} \tag{2}$$

$$\begin{aligned}
 y_{it} &= a_i + b_i' x_{it} + c_i t + d_i \hat{\mu}_t + e_{it} \\
 \hat{b}_{AMG} &= N^{-1} \sum_i b_i
 \end{aligned} \tag{3}$$

V. TAHMİN SONUÇLARI

Kırılgan beşli ülkelerinde jeopolitik risk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespiti için öncelikle, panel veriyi oluşturan ülkeler için yatay kesit bağımlılığının incelenmesi, homojenlik testlerinin yapılması ve değişkenlerin durağanlıklarının incelenmesi gereklidir. Ancak bu incelemelerin yapılması halinde çalışmada uygun yöntemin kullanılması ve dolayısıyla etkin ve tutarlı tahminlerin yapılması mümkündür. Bu bağlamda çalışmada analize geçilmeden önce yapılacak testlerden ilk olarak yatay kesit bağımlılık testi yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılık testi, Breusch ve Pagan(1980) ile Pesaran (2004)'ün de ifade ettiği üzere yapılacak panel veri analizinde değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunması analiz sonuçlarına önemli ölçüde etkilediği için analize başlamadan yapılması gereken ilk testlerden biridir. Bu bağlamda çalışma da ele alınan panel veri setine ilişkin örnekleme zaman sürecindeki gözlem sayısını ifade eden T, panel verideki yatay kesitlerin toplamını ifade eden N sayısından büyük olduğundan Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilmiş olan LM yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. Buna göre elde edilen yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına ise Tablo 4'te yer almıştır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığına Ait Test Sonuçları

Test	İstatistik Değeri
LM testi	20.726
LM Testi P değeri	0.02**

Not:* 0,10, **0,05 ve *** 0,01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 4'teki LM testi sonuçlarına göre, kırılgan beşli ülkelerinde yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden boş hipotez red edilmektedir. Bu sonuç panelde yatay kesit bağımlılığının söz konusu olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Diğer bir ifade ile elde edilen bu sonuç, örnekleme yer alan kırılgan beşli ülkelerinin birinde ortaya çıkacak bir etkinin diğer ülkelere de yansıtacağını ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı testinden sonra ise değişkenlerin durağanlık özellikleri incelenmiştir. Çalışmada kullanılan panel veride yatay kesit bağımlılığına dair sonuçlar tespit edildiği için, değişkenlerin durağan olup olmadıkları ikinci nesil birim kök testleriyle yapılması gerekmektedir. Bu durumda ikinci nesil birim kök testlerinden, Pesaran (2006) CADF birim kök testi ile Pesaran (2006) CIPS birim kök testi yapılmış ve söz konusu test sonuçlarına Tablo 5'de yer verilmiştir.

Tablo 5. CADF ve CIPS Birim Kök Testine Ait Sonuçları

Değişken Adı	CADF Test İstatistiği	CIPS Test İstatistiği
loggdp	-1.973	0.103
Aloggdp	-2.664**	-5.392***
gpr	-1.230	-0.929
Agpr	-3.424***	-8.935***
loglbr	-4.105 ***	-6.055***
Invest	-3.364 ***	3.151***

Not:* 0,10, **0,05 ve *** 0,01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Pesaran (2006) CADF ve CIPS birim kök testine ait sonuçlara göre, belirtilen yıllarda panel veri seti dahilinde modelde ele alınan kesitler arasında değişen değişkenlerden gdp ve gpr değişkeninin I(0) yani düzeyde durağan olmadığı, ancak I(1) düzeyinde yani birinci farkı alındığında durağanlaştığı görülmektedir. Öte yandan, lbr ve invest değişkenlerinin birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerin orijinal hallerinde birim kök içermediği, yani I(0) düzeyinde durağan oldukları görülmektedir.

Analize geçilmeden önce yapılması gereken bir diğer ön test ise, modeldeki parametrelerin homojen ya da heterojen olup olmadığını belirlemektedir. Bu bağlamda modelin homojenliğini test etmek amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilmiş olan homojenlik testi yapılmıştır. Tablo 6’da verilen homojenliği araştırmak üzere yapılan Pesaran ve Yamagata (2008) test sonuçlarına göre, modellere ait parametrelerin homojen olduğuna ilişkin boş hipotezin reddedildiği görülmektedir. Bu bulguya göre modellere ait parametrelerin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda elde edilen ön test sonuçlarının da gösterdiği üzere heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Eberhardt ve Teal (2009, 2010) tarafından geliştirilen ve heterojenliği dikkate alan Genişletilmiş Ortalama Grup (Augmented Mean Group) Tahmincisi yönteminin çalışmada kullanılması uygun görülmektedir.

Tablo 6. Homojenlik Testi Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Δ	2.509	0.012**
Δ_{adj}	2.732	0.006***

Not: * 0,10, **0,05 ve *** 0,01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Analiz yapılmadan önce gerekli ön testlerin yapılması takiben çalışmanın bu bölümü de yatay kesit bağımlılığını ve heterojenliği de dikkate almakta olan ikinci nesil panel eşbütünleşme testlerinden Westerlund (2007) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Westerlund (2007) tarafından geliştirilen söz konusu eşbütünleşme testinde, panel veride kalıntı dinamiklerinden ziyade yapısal dinamiklere dayalı olan Ga ve Gt grup test istatistiklerini içeren ilk iki grup ortalama istatistiklerinin hesaplandığı ve diğer ikisi ise panelin yatay kesitindeki hata düzeltmeyle ilgili bilgilerin bir araya getirilmesiyle panel veri istatistiklerini içeren Pa ve Pt panel test istatistikleri yardımıyla dört panel eşbütünleşme testi elde edilerek değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmektedir (Westerlund, 2007: 710-712). Her iki grubun temsil ettiği testte de, H_0 hipotezinin reddedilmesi, panelin tümü için eşbütünleşme ilişkisinin reddedilmesi anlamına gelmektedir. Bu kapsamda bu durum değişkenlere ait eşbütünleşme ilişkisini ortaya koymaktadır (Tatoğlu; 2012: 240). Bu bilgiler çerçevesinde Tablo 7’de, çalışmada elde edilen Westerlund (2007) eşbütünleşmesine ait test sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi

İstatistik	Değer	Z değeri	Prob
Gt	-4.029	-5.064	0.000***
Ga	-7.132	0.243	0.596
Pt	-8.700	-4.392	0.000***
Pa	-9.786	-1.953	0.025**

Not: * 0,10, **0,05 ve *** 0,01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 7’deki gdp ile gpr, toplam lbr ve invest değişkenlerine ilişkin panel eşbütünleşme test sonuçlarının ifade ettiğine göre, eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına dair kurulan boş hipotezin Gt, Pt ve Pa istatistik değerleri neticesinde reddedildiğini göstermektedir. Bu kapsamda elde edilen test sonuçları, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespitinin ardından AMG tahmincisi ile elde edilen tahmin sonuçlarına ise Tablo 8’de ifade edilmiştir.

Tablo 8. AMG Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Z istatistik değeri	Prob Değeri
Agpr	-0.0002802	-2.36	0.018**
loglbr	0.8344218	4.14	0.000***
loginvest	0.0062509	4.92	0.000***
Sabit	-15.47606	-4.16	0.000***

Not: * 0,10, **0,05 ve *** 0,01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 8'deki AMG Tahmincisine göre elde edilen regresyon sonuçlarına göre, jeopolitik riskin ekonomik büyümeyi temsilen seçilen kişi başına Reel GSYH'yı negatif etkilediği görülmektedir. Yapılan analiz neticesinde ortaya çıkan bu sonuç, kırılgan beşli ülkelerinin içinde bulunduğu coğrafyada meydana gelen karışıkların ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifade ile elde edilen bu ilişki, jeopolitik risk arttıkça ülkeye yapılan yatırımların dolayısıyla sermaye girişinin azalacağı ve sonuçta azalan yatırımlarla birlikte ekonomik büyümenin yavaşlayacağı şeklinde değerlendirilebilir. Akadiri ve ark. (2020)'da bu bulguyla benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmada ele alınan bir diğer değişken olan işgücü değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır. Elde edilen bu bulgu işgücü ve ekonomik büyümenin birbiriyle pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Yani işgücü arttıkça ekonomik büyümede artmaktadır. Becker ve ark. (1990)'ın da belirttiği gibi bu durum artan nüfusa sahip ekonomilerin yüksek miktarda işgücüne sahip olması, beraberinde düşük maliyetli işgücünü meydana getirmektedir. Bu ise, işletmelerin daha ucuz emeğe olan eğilimi nedeniyle istihdamda artışa sebebiyet vermektedir. Sonuçta bu durum işgücünün ekonomik büyümeye katkı sağlamasını beraberinde getirmektedir. Literatürde yer alan çalışmalardan, Mahmud (2015), Sethy ve Sahoo (2015), Tumwebaze ve Ijjo (2015), bu çalışmayla benzer şekilde işgücünü temsilen kullanılan nüfus değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Son olarak çalışmada ele alınan sabit sermaye yatırımları değişkeninin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır. Elde edilen bu sonuç, yerli yatırımlardaki artışın ve sabit sermaye oluşumunun yabancı yatırımları olumlu şekilde etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifade ile elde edilen bu bulgu, sabit sermaye yatırımlarında görülecek artışın kırılgan beşli ülkeleri sermaye birikimlerini artırdığını ima etmektedir. Bu ise, kırılgan beşli ülkelerinde üretim kapasitesi ve istihdam artışına sebep olmakta ve sonuçta ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla sabit sermaye yatırımları arttıkça ekonomik büyümede artmaktadır.

SONUÇ

Son zamanlarda ülkelerin ekonomik büyüme performanslarına yönelik yapılan araştırmalar gerek büyüme çerçevesinde gerekse de politik iktisat alanında büyük merak uyandırmaktadır. Bir ekonominin büyüme performansında, ülkenin ekonomik istikrarı, döviz kuru riski, işgücü maliyetleri gibi birçok makroekonomik faktörün yanı sıra ülkenin sahip olduğu politik ve jeopolitik risk değişiklikleri de önemli bir unsur haline gelmiştir. Ülkelerin sahip oldukları jeopolitik risklerindeki değişimler, ülkelerin hem ekonomik büyüme performansına ilişkin reel durumu etkilemekte hem de ekonomik büyüme performansına yönelik beklentileri etkilemektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, jeopolitik risklerin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkilerinin analiz edilerek, uygun politika aksiyonlarının alınması büyük öneme sahiptir.

Bu doğrultuda çalışmada ekonomik yapıları sebebiyle ekonomik büyüme performansları büyük ölçüde sahip oldukları risklerin ortadan kaldırılmasına bağlı olan kırılgan beşli ülkelerinde (Kolombiya, Meksika, Güney Afrika, Türkiye, Endonezya) jeopolitik risk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması hedeflenmiştir. Bu amaca yönelik olarak kırılgan beşli ülkelerinde 1985-2017 yılları arasındaki verileri içeren panel veri seti ile jeopolitik risk, sabit sermaye yatırımları ve işgücünün

ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan AMG Tahmincisi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlara göre, jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlı olarak bulunmuştur. İşgücü ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise pozitif ve istatistiki anlamlı olarak gözlenmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlarında gösterdiği gibi, kırılgan beşli ülkelerinde jeopolitik risk artışı nedeniyle, söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme performansları daha duyarlı hale gelmektedir. Dolayısıyla jeopolitik risk artışı ne kadar kontrol altında tutulabilirse, hızlı ekonomik büyümenin sağlanmasındaki engeller o oranda ortadan kalkacaktır. Bu doğrultuda kırılgan beşli ülkelerinde jeopolitik riski artırabilecek faktörlerin iyi analiz edilmesi ve bu risklere karşı uygun politika aksiyonlarının alınması ekonomik büyüme performansının olumsuz etkilenmelerinin engellenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, riskleri en aza indiren bir politika tasarlamak gerekmektedir. Bu yönde politikaların hayata geçirilmesi halinde jeopolitik risk değişimlerinin kırılgan beşli ülkeleri ekonomik büyüme performanslarında ciddi boyutta zararlara neden olmasının önlenmesi mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. (2012). Introduction to economic growth. *Journal of economic theory*, 147(2), 545–550.
- Akadiri, S. S., Eluwole, K. K., Akadiri, A. C., & Avcı, T. (2020). Does causality between geopolitical risk, tourism and economic growth matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 273–277.
- Akbas, Y. E. (2020). The effects of exchange rate pass-through and cost channel on price level: The case of fragile five countries. *Applied Economics*, 52(25), 2705–2722.
- Antonakakis, N., Gupta, R., Kollias, C., & Papadamou, S. (2017). Geopolitical risks and the oil-stock nexus over 1899–2016. *Finance Research Letters*, 23, 165–173.
- Arslan, C. K. (2019) Jeopolitik riskin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 477–485.
- Aysan, A. F., Demir, E., Gozgor, G., & Lau, C. K. M. (2019). Effects of the geopolitical risks on Bitcoin returns and volatility. *Research in International Business and Finance*, 47, 511–518.
- Bekaert, G., Harvey, C. R., Lundblad, C. T., & Siegel, S. (2014). Political risk spreads. *Journal of International Business Studies*, 45(4), 471–493.
- Bezgin, M. S. (2019). *Türkiye'nin jeopolitik riski'nin borsa istanbul endeks getirileri üzerine etkisinin incelenmesi*. 18th International National Business Congress.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980), The Lagrange Multiplier Test and its applications to model specification tests in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47, 239–53.
- Caldara, D., & Iacoviello, M. (2018). Measuring geopolitical risk. FRB International Finance Discussion Paper, (1222), 1–47.
- Caldara, D., & Iacoviello, M. (2019). Measuring geopolitical risk. *Board of Governors of the Federal Reserve Board*, 1–36. Retrieved from: https://www.matteoiacoviello.com/gpr_files/GPR_PAPER.pdf
- Cheng, C. H. J., & Chiu, C. W. J. (2018). How important are global geopolitical risks to emerging countries?. *International economics*, 156, 305–325.
- Çetin, D. (2019) Türkiye'de jeopolitik risk ve İslami Hisse Senedi Endeksi (Katılım 30) arasındaki nedensellik ilişkisi: Ampirik bir analiz. *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*.
- D. Das, M. Kannadhasan, & M. Bhattacharyya (2019). *The North American Journal of Economics and Finance*, 48, 1–19
- Dedeoğlu, D., Ögüt, K., & Pişkin, A. (2019). Yönetişim kalitesi, jeopolitik risk ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisi: Gelişmekte olan ülkeler örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 56(650), 51–69.
- Eberhardt, M., & Bond, Stephen (2009). Cross-Section Dependence in Non-Stationary panel models: A novel estimator. Munich Personal Repec Archive (MPRA) Papers, 17692, 1–28.

- Eberhardt, M., & Teal, F. (2011). Econometrics for Grumblers: A New Look at the Literature on Cross-Country Growth Empirics. *Journal of Economic Surveys*, 25(1), 109–155.
- Eberhardt, M., & Teal, F. (2010). Productivity analysis in global manufacturing production. University of Oxford Department of Economics Discussion Paper Series, (515), 1–32.
- IMF (2019). *IMF data*. Retrieved from: <https://data.imf.org>.
- Kerim, H. (2020). *Jeopolitik riskin Türkiye turizmine etkisi* (Doktora Tezi). T.C. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mahmud M. A., (2015). Econometric model on population growth and economic development in India: An empirical analysis. *Proceedings of the International Symposium on Emerging Trends in Social Science Research*, Chennai-India, 3–5 April 2015 Paper ID: C539
- Matteoiacoviello. (t.y). *Geopolitical risk (GPR) index*. Retrieved from: <https://www.matteoiacoviello.com/gpr.htm#data>.
- Pan, W. F. (2019). Geopolitical risk and R&D investment. *Economics Discussion Papers*, 1–49.
- Pesaran, M. H. (2003). A simple panel unit root test in the presence of Cross section Dependency. Cambridge Working Papers in Economics, 0346, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *IZA Discussion Papers*, 1240, 1–39.
- Pesaran, M. H. (2006). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50–93.
- Rice, A., Vehbi, T., & Wong, B. (2018). Measuring uncertainty and its impact on the New Zealand economy. *Reserve Bank of New Zealand Analytical Note Series*, AN2018/01, 1–19
- Saint Akadiri, S., Eluwole, K. K., Akadiri, A. C., & Avci, T. (2019). Does causality between geopolitical risk, tourism and economic growth matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 273–277.
- Sethy, S. K., & Sahoo, H. (2015). Investigating the relationship between population and economic growth: An analytical study of India. *Indian Journal of Economics and Business*, 14, 269–288.
- Soybilgen, B., Kaya, H., & Dedeoglu, D. (2019). Evaluating the effect of geopolitical risks on the growth rates of emerging countries. *Economics Bulletin*, 39(1), 717–725.
- Tatoğlu, F. (2013). *İleri panel veri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.
- Tumwebaze, H. K., & Ijjo, A. T. (2015). Regional economic integration and economic growth in the COMESA region, 1980– 2010. *African Development Review*, 27, 67–77
- Üzar, U., & Akyazı, H. (2018). Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkinin OECD ülkeleri düzeyinde ekonometrik bir analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 463–479.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 69(6), 709–747.
- World Bank (2019). *Databank*. Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/>.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Çıkar Beyanı : Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teřekkür : Yayın sürecinde katkısı olanlar (hakem, editör, dış paydaş vs.) ve destek alınan kuruma teşekkür burada belirtilir.

Ethics Statement : The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, ÖHÜİBF Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Conflict of Interest : There is no conflict of interest between the authors.

Acknowledgement : I thank the anonymous reviewers for their helpful suggestions and the editor (s) for their support throughout the process.
